

Figur 1: Skrape-Finas backstuga och uthus

Kommentar: Eget foto. (2025-01-08). [Fotografi].

Skrape-Finas backstuga – *En kulturhistorisk värdering*

Göteborgs Universitet, institutionen för kulturvård, GKM200

Kulturvårdens teori och historia

7,5 hp, höstterminen 2024–25

Isac Håkansson, 2025-01-17, Mariestad

Innehållsförteckning

Skrape-Finas backstuga i Dagsås.....	3
Karakterisering.....	4
Backstuga och Jordstuga.....	5
Historia.....	6
Kulturhistorisk värdering.....	7
Resonemang om föreslagen förändring.....	11
Käll – och litteraturförteckning	12

Skrape-Finas backstuga i Dagsås

Skrape-Finas backstuga ligger i Hallands län och är belägen cirka 20 kilometer sydöst om Varberg i Dagsås. Adressen till platsen är Dagsås 7, Tvååker och fastighetsbeteckningen är Varberg Dagsås 16:1 (Lantmäteriet. u.å.)

Backstugan, uthuset, jordkällaren, utedasset och en bit av den tillhörande marken förvaltas och ägs idag av Sibbarp-Dagsås hembygdsförening. Den kulturhistoriska värderingen kommer i denna text att vara avgränsad till själva backstugan och uthuset.

Värderingen av byggnaderna kommer att luta sig mot Genetay och Lindbergs *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval* (2014)

Anna-Josefina Karlsson bodde i stugan från 1880-talet fram till sin död 1957. Därefter bodde sonen Hugo kvar i huset fram till 1968 då husen donerades till Sibbarp-Dagsås Hembygdsförening. (Sibbarp-Dagsås Hembygdsförening. 2021)

Figur 2. Kartan visar vart Skrape-Finas backstuga är belägen. På kartan är också Dagsås kyrka, Ottersjön och en vädersträckspil utplacerade.

Kommentar: Från Dagsås 7 [Kartografiskt material] ur Lantmäteriet hämtat 07-01-2025 från Eniros kartor. [Kartor, vägbeskrivningar, flygfoton & mycket mer på eniro.se](https://www.eniro.se)

Karaktärisering

Josefina Skrape – Fina Karlssons backstuga ligger placerad i en sluttning cirka 500 meter rakt öster ut från Dagsås kyrka och cirka 200 meter väster om Ottersjön. (se fig. 1) På platsen finns idag fyra byggnader. Bostadshuset, uthuset, jordkällare och ett utedass. De två byggnader som kommer att presenteras och utvärderas i denna text är bostadshuset och uthuset.

Figur 3. Bilden visar backstugan och uthuset

Kommentar: Eget foto. (2025-01-08). [Fotografi].

Bostadshuset är byggt in i backen och den ena gaveln är placerad mot sydöst. Den nordöstra och den nordvästra sidan är helt och hållet nedgrävda i marken medan den sydvästra sidan samt den nordöstra gaveln är fria från ingravning.

Bostadshuset är cirka 4x4 meter utvändigt och byggt av cirka 30–40 centimeter tjock naturstensmurad vägg och träpanel. Huset har ett vasstak i sadeltakskonstruktion och har vid den högsta punkten mätt ner till markplan vid ingången en höjd på cirka tre och en halv meter. Det finns en naturstensmurad skorsten som är cirka två meter hög och en liten farstukvist. Farstukvisten är cirka 1 ½ x 2 meter och har ett stickespåntak. Det är också i denna farstukvist som bostadens enda dörr är placerad. Dörren har måtten 85x165 cm. På farstukvisten finns ett fönster. På gaveln av huset finns också ett fönster i stenväggen med spröjs. Dessa två fönster är de enda som finns på bostadshuset. De båda fönsterna vetter mot sydöst. Framför gaveln på bostadshuset finns en kallmurad upphöjd rabatt. En liknande kallmurad rabatt återfinns också framför långsidan på uthuset.

Uthuset står placerad i vinkel mot bostaden och är cirka fem meter långt och fyra meter brett. Även detta hus är ingrävt i marken och har sydöstra fasaden och den nordöstra gaveln fria från ingravning. Uthuset är byggt av kallmurad natursten och träpanel. Uthusets fria gavel består endast av träpanel och har en liten dörr som är 80x160 cm. Även uthuset har ett sadeltak av vass. Intill uthusets fria långsida återfinns ännu en kallmurad upphöjd rabatt.

Backstuga och Jordstuga

Vad är en backstuga? Nationalencyklopedin skriver att en backstuga är en stuga som står på ofri mark utan tillhörande jord. Marken var ofta hyrd eller upplåten till backstugusittaren. De låg ofta på marker som byn såg som obrukbara. (NE. 2025)

Herman Juhlin Dannfelt skriver i Lantmännens uppslagsbok från 1923 om backstugusittare och beskriver det som ”innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor” (1923) Juhlin Dannfelt skriver också att ”backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp”. Med just backstuga menade man i stället att upplåtelsen av platsen var så liten att till skillnad från torpen krävdes ingen eller väldigt lite dagsverken. (ibid. 1923) En backstuga är inte som i fallet med Skrape – Finas stuga alltid placerade i vare sig en backe eller ingrävd i jorden utan snarare en bostad som bebos av samhällets allra fattigaste. (ibid. 1923)

Tomas Jönsson skriver i sin bok Jordstugor i Sydsverige - *Den ingrävda bostadens utbredning, form, funktion och konstruktion* om hur Sigurd Erixon i en uppsats från 1940 hävdar att jordstugor inte kan räknas som en svensk skapelse. Jönsson skriver att Sigurd Erixon bland annat tar upp grott-boningar insprängda i berg och nedgrävda hyddor på slät mark. Jönsson menar att detta är en bred definition av begreppet jordstuga och om en lutar sig vid denna definition finns det många exempel i Europa och resten av världen. Jönsson menar dock i sin bok att om man i stället tittar på formen, funktionen och konstruktionen av de svenska jordstugorna förefaller de genast bli relativt unika till just södra Sverige. Jönsson menar att de jordstugor som finns och har funnits i resten av Europa är relativt stora och inte förefaller vara fattigbostäder utan snarare en byggnadsteknisk lösning vid byggnation i branta sluttningar. (Jönsson, T. 1976)

Jönsson skriver i sin bok att det förekommer i södra delarna av Sverige tre olika typer av ingrävda bostäder. Dessa är: ”långsidesingrävning, där ena långsidan och delar av gavlarna är ingrävda, gavelingrävning, där ena gaveln och delar av långsidorna är ingrävda och helt ingrävda stugor, där endast taket är synligt ovan marklinjen och där någon form av utgrävd gång leder fram till entrédörren” (ibid. 1976) Skrape – Finas backstuga kan med denna kategorisering placeras som en gavelingrävning. Både bostadshuset och tillhörande uthus har en gavel och sida ingrävd i backen.

Historia

Anna-Josefina Karlsson före detta Gabrielsdotter. Allmänt känd under namnet Skrape-Fina föddes år 1868 och var en av 14 döttrar till kyrkvaktmästaren Gabriel Christiansson.

(Vidarsson, R. 2021) Det är oklart när Anna-Josefina flyttade till platsen som numera är uppkallad efter henne men i *Bondeliv-Lantbruket i Halland 1750 – 1990* skriver Pablo Wiking-Faria att stugan byggdes av Anna-Josefinas blivande make Gustav Karlsson på 1880-talet. (1993) Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister skriver däremot att huset byggdes någon gång kring 1850 (Riksantikvarieämbetet. u.å.) vilket gör bedömningen svår. Gustav Karlsson dog 1902 men Skrape-Fina och hennes sex barn bodde allihop i stugan fram till 1910 då barnen började flytta ut. (ibid. 1993)

Skrape-Fina var en så kallad backstugusittare. Att Anna-Josefina var backstugusittare innebar att hon inte ägde vare sig marken eller huset utan marken och huset tillhörde i stället Klevs gård och var en så kallad upplåtelse. Anna-Josefina tjänade sitt uppehälle genom att hjälpa folk i trakten med hushållarbete där hon bland annat tvättade, stickade och spann garn. Hon sålde även blommor och bär som hon själv plockade. (Hallands kulturhistoriska museum. 2025)

På 1950-talet blev det till slut så att stugan friköptes från Klevs gård och Anna-Josefina Karlsson bodde i den lilla backstugan ända fram till sin död 1957. (Sibbarp-Dagsås Hembygdsförening. 2021) Hennes ena son Hugo som föddes 1905 bodde kvar i stugan ända fram till 1968 då han donerade den till Sibbarp-Dagsås Hembygdsförening. Hugo flyttade bara ett stenkast från stugan och bodde i ett annat hus fram till sin död 1983. (ibid. 2021) Det var Varbergs kommun som bekostade åtminstone delar av bygget av ett nytt hus till Hugo som gjorde att han kunde flytta från backstugan. (Johansson, T. personlig kommunikation. 2025-01-08) Johansson berättar emellertid om hur Hugo ofta trots sitt nya hus sov i den gamla backstugan. (ibid. 2025)

Torgny Johansson föddes år 1951 och han och hans far var ofta på besök i backstugan. Där berättar Torgny om hur Hugo och Torgnys far brukade sitta och dricka kaffe och berätta historier för varandra och för Torgny. Under Torgny och hans fars besök under 50-talet vittnar Torgny om hur Skrape-Fina låg på sin säng i stugan med hönsen under sängen. Torgny berättar också om hur Hugo hjälpte till i trakten med både det ena och det andra. Bland annat med att hugga ved åt Torgnys far. (Johansson, T. personlig kommunikation. 2025-01-08)

Att Anna-Josefina Karlsson kom att kallas för just Skrape-Fina går att läsa om på Sibbarp-Dagsås Hembygdsförenings hemsida. Där skriver de att Anna-Josefina var ”känd för att hon skrapade rent”. När Anna-Josefina var ute på promenader, dagsverken eller liknande kom hon aldrig hem tomhänt. (2021)

I samband med Hugos donation av byggnaderna 1968 gjordes en del upprustning av stugan. Det är troligtvis under de tidigaste åren av hembygdsföreningens ägarskap som vasstaket har lagts om. Under denna takomläggning har taksparrar också bytts ut samt att korrigerad plåt lagts mellan taksparrarna och vasstaket som ett skyddande lager. (Johansson, T. Personlig kommunikation. 2025-01-08)

Kulturhistorisk värdering

Platsen får sin relevans i en kulturhistorisk värdering dels i och med platsens personhistoriska relevans och vilka perspektiv det kan ge oss idag. Det faktum att alla husen förutom utedasset är ingrävda i marken gör att det potentiella kulturhistoriska värdet ökar. En välbevarad backstuga som är byggd av personer på samhällets marginaler under slutet av 1800-talet kan tänkas ge insikter om den tidens utmaningar, byggnadsteknik men också om hur livet på en sådan plats kunde se ut.

Både backstugan och tillhörande uthus är enligt källor byggda någon gång mellan 1850 och 1880-talet av människor på samhällets marginaler. (Wiking-Faria, P. 1993) (Riksantikvarieämbetet. u.å.) Det faktum att platsen under många år var en backstuga och en så kallad upplåtelse från Klevs gård (Sibbarp-Dagsås Hembygdsförening. 2021) gör platsen kulturhistoriskt intressant sett till vilket kulturhistoriskt perspektiv platsen ger. Insidan av boningshuset är helt oförändrat med möbler och inredning helt intakta. En del historiska fotografier har placerats på väggarna. Eftersom byggnaden beboddes och brukades av samma personer som uppfört den bör den ses som levande fram till den dagen den donerades till hembygdsföreningen och efter det behandlats som ett bevarandeobjekt. Eftersom alla husen på platsen fortfarande står på sina ursprungliga platser ger det en pedagogisk bild av hur livet kan tänkas sett ut rent praktiskt på platsen. Detta i kombination med att huset beboddes av samma familj samt att dessa personer i allt väsentligt levde som 1800-talets backstugusittare ända fram till 1968 och att idag levande personer både träffat och hört berättelser av familjen om livet på platsen ger platsen relevans ur ett kulturhistoriskt perspektiv. I boken *Jordstugor i Sydsvetige - Den ingrävda bostadens utbredning, form, funktion och konstruktion* har Tomas Jönsson inkluderat uppgifter från 246 jordstugor men tar inte upp Skrape-Finas backstuga alls. Jönsson skriver att enkätutskick har gjorts till de hembygdsföreningar där jordstugor dokumenterats men att svar från vissa av dessa uteblivit. (1976). Kanske kan det vara så att Jönsson i sina undersökningar av jordstugor i södra Sverige missat just Skrape-Finas backstuga. Kanske kan det vara så att Sibbarp-Dagsås hembygdsförening missade att skicka in enkäten.

Det är hur som helst svårt att inte tolka Skrape-Finas backstuga som just en jordstuga med Tomas Jönssons definition. Detta borde i sin tur leda till slutsatsen att backstugan i Dagsås besitter höga kulturhistoriska värden endast av den anledning att jordstugor i gott skick är ytterst få idag. (ibid. 1976) Jönsson skriver att han vid fältstudier i Skåne, Västergötland och Halland under åren 1973–74 fann 27 jordstugor i tillräckligt gott skick för att kunna dokumenteras. (ibid. 1976).

Väggarna som är murade med natursten och lera har utifrån egna undersökningar samt Torgny Johanssons egen utsägo lämnats orörda förutom enstaka lagningar med murbruk. (Johansson, T. Personlig kommunikation. 2025-01-08) Dessa lagningar bör, sett ur Stig Robertssons definition av autenticitet i boken *Fem Pelare* (2012) inte betraktas som förvanskningar eller restaurering utan väggarna bör betraktas som autentiska. De kallmurade väggarna i uthuset verkar till synes helt orörda. Man kan på gamla bilder se att huset fått vissa förändringar. Detta gäller ytskikt i allmänhet och panelen i synnerhet då den har bytts ut i alla fall två gånger. Första gången under 1950-talet och senaste gången 2014. (se figur 5, 6 & 7) Förutom

att panelen på både uthuset och bostaden är utbytt lade man också under 2014 in ett isolerande lager sågspån ovanpå innertaket. Därtill har ett stuprör och hängränna monterats på farstukvisten.

Det skyddande lager av korrigerad plåt är inget man kan se på huset utifrån eller från boningsdelen men en kan argumentera för att det är en förvanskning av byggnaden då det troligtvis inte fanns under tiden huset fortfarande var bebott. En kan också argumentera för att det likt John Ruskins tankar är att ge byggnaden ett omsorgsfullt underhåll för att slippa större ingrepp. (Robertsson, S. 2012)

Panelbytet som gjordes under 1950-talet tillsammans med indragning av el borde endast ses som en naturlig utveckling av husets historia och i det närmaste autentisk då bostaden fortfarande var bebodd av personer som fört upp stugan.

Renoveringen som gjordes under 2014 där ny rödmålad panel sattes upp bör ses på som en just en renovering. ”Renovera betyder förnya och innebär ofta att försätta byggnaden i ett skick som om den vore ny” (Robertsson, S. 2012) Trots att panelen blivit röd och att måtten på panelen och locklisterna inte tycks vara samma som på 1950-talet är dessa åtgärder helt och hållet reversibla. Kanske skulle en noggrannare uppmätning och bildanalys göra det möjligt att restaurera panelen, vindskivorna och farstukvistens foder till något som liknar den som sattes på huset under 1950-talet.

Genetay och Lindberg skriver i *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval* från 2014 om värde och värdering. De väljer att dela in det i kulturhistoriskt, socialt, estetiskt, ekologiskt och ekonomiskt värde. Av de aspekter som tas upp av Genetay och Lindberg tycker jag framför allt att de kulturhistoriska aspekterna samt de estetiska och sociala aspekterna är intressanta för Skrape-Finas backstuga. Inom de kulturhistoriska aspekterna tittar man på hur en företeelse återspeglar olika uttryck av utveckling och händelser. Även tidsperioder, platser, verksamheter och synsätt. De estetiska aspekterna bedömer en företeelses egenskaper utifrån form och funktion. De sociala aspekterna handlar om människors relation till företeelser och deras egenskaper.

Skrape-Finas backstuga är idag välbevarad både på utsidan och interiören bortsett från vissa reversibla renoveringar. Både Skrape-Fina och hennes backstuga genomgick en långsam förändring i en tid då mycket annat förändrades väldigt snabbt. Skrape-Fina och hennes son Hugo levde på samma sätt nästan hela sina liv. Detta gör att jag bedömer att platsen har ett högt kulturhistoriskt värde. Vad gäller de estetiska aspekterna är själva stugtypen och hur den är byggd relevant. De sociala aspekterna är idag mest kopplade till de människor som är aktiva i Hembygdsföreningen som kände och uppskattade både Skrape-Fina och hennes son Hugo. Trots platsens idag relativt okända status är detta inget som inte går och borde ändras. Platsen torde vara intressant för alla människor som på något sätt intresserar sig för hur livet kan ha sett ut förr i tiden.

Figur 4. Bilden visar taket från insidan. Här kan man se hur sparrar och takås är utbytta samt den korrigerade plåten. Man kan också se det isolerande lagret av sågspån. Lägg märke till de gamla sparrarna vid gaveln som tros vara original. (Johansson, T. Personlig kommunikation. 2025-01-08)

Kommentar: Eget foto. (2025-01-08). [Fotografi].

Figur 5. Bilden visar Skrape-Fina backstugan och uthuset. Lägg märke till gavelpanelen, vattbräda och vindskivor som skulle kunna vara original.

Kommentar: Fotograf okänd. (1942–1945). Anna-Josefina Gabrielsdotter [Fotografi]. Hallands kulturhistoriska museum. <https://digitaltmuseum.se/0210111748259/anna-josefina-gabrielsdotter-skrape-fina-kallad-vid-sitt-hem-i-dagsas-hon>

Figur 6. Bilden visar Skrape-Fina framför sin backstuga. Här kan man tydligt se att panelen blivit utbytt. Här har också ett fönster tillkommit på farstukvisten.

Kommentar: Bauer, B. (1950–59). *Josefina "Skrape-Fina" Karlsson* [Fotografi]. Hallands kulturhistoriska museum. [Josefina "Skrape-Fina" Karlsson vid sin backstuga i Dagsås på 1950-talet. Det förefaller som att såväl gaveln som boden fått ny panel nyligen. -Hallands kulturhistoriska museum / DigitaltMuseum](#)

Figur 7. Bilden visar backstugan som den ser ut 2025-01-08. Här kan man se att panel, vattbräda samt vindsnivor är utbytta. Även fönstret på farstun har fått nya foder.

Kommentar: Eget foto. (2025- 01-08). [Fotografi].

Resonemang om föreslagen förändring

De byggnader som finns på platsen har idag inget formellt skydd. Under en inventering utförd på uppdrag av Länsstyrelsen i Halland 2008 tillmättes platsen ”särskilt kulturhistoriskt värde” och har klassificering A. (Riksantikvarieämbetet. u.å)

Platsen har idag en parkering för omkring 10 bilar och en toalett i form av ett utedass finns på platsen. Vid anläggande av ytterligare en eller utbyggnad av nuvarande parkering skulle stora markberedande insatser krävas. Dessutom är intilliggande hus privatägda och en utbyggnad av parkering är svårt att genomföra till en rimlig kostnad. Vad gäller toaletten finns det som sagt redan en på platsen med vid ett scenario där platsen blir mer välbesökt är det absolut möjligt att utöka toalettfaciliteter. Vid ett sådant scenario rekommenderas varsamhet och eftertanke. Placeringen skulle helst förläggas till parkeringen. Ett annat alternativ skulle vara att placera ett nytt utedass vid det befintliga. Vid en sådan lösning rekommenderas en konstruktion som liknar det befintliga utedasset.

Vid anläggandet av en reception är placeringen på denna också rekommenderad till parkeringen. Det finns visserligen plats nedanför stugorna men en reception borde rimligtvis vara placerad så att det är något av det första en besökare ser. Att placera något av tidigare nämnda faciliteter intill eller inne i byggnaderna skulle vara förödande för platsen. I första hand sett till hur små byggnaderna. Att installera exempelvis en toalett inne i backstugan skulle innebära att nästan hela backstuga skulle behöva göras om. I *Konvention om skydd för byggnadskulturarvet i Europa* som skrevs under av Europeiska unionens generalförsamling i Granada den 3 oktober 1985 och ratificerades av Sveriges riksdag 1990 går det i artikel 1 läsa om definitionen av byggnadskulturarvet.

”Kulturminnen: alla byggnader och anläggningar av framträdande historiskt, arkeologiskt, konstnärligt, vetenskapligt, socialt eller tekniskt intresse, däri inbegripet deras fasta inredning”. (1990) Med avstamp i denna definition borde Skrape-Finas backstuga i Dagsås räknas in till detta byggnadskulturarv och således skyddas enligt konventionens bestämmelser. Den starka personhistoriska koppling till platsen, den intakta interiören, det sociala perspektiv platsen ger och att det enligt Tomas Jönssons definition borde klassas som en jordstuga är alla bidragande faktorer till denna slutsats.

Tack till Torgny Johansson och Nils Svensson från Sibbarp-Dagsås Hembygdsförening för era berättelser, information och tid!

Käll – och litteraturförteckning:

Génétay, C. & Lindberg, U. (2014). *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval [Elektronisk resurs]* grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Juhlin Dannfelt, H. (red.) (1923). *Lantmannens uppslagsbok [Elektronisk resurs]*. Stockholm: Norstedt.

Jönsson, T. (1976). *Jordstugor i Sydsverige. Den ingrävda bostadens utbredning, form, funktion och konstruktion. [Elektronisk resurs]*. Lund: CWK Gleerup.

<https://doi.org/10.37852/oblu.95>

Lantmäteriet. (u.å.) Enkla kartan. Lantmäteriet. Hämtat den 9 januari 2025 från Min Karta.

Nationalencyklopedin, backstuga. <http://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/backstuga> (hämtad 2025-01-06).

Riksantikvarieämbetet. (u.å.). Varberg Dagsås 16:1. I Bebyggelseregistret. Hämtat 2025-01-10 från *Bebyggelseregistret (BeBR) - Riksantikvarieämbetet*.

Robertsson, S. (2012). *Fem pelare: en vägledning för god byggnadsvård*. ([Ny utg.]). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Sibbarp-Dagsås Hembygdsförening. (2023-11-07). *Skrape-Finas backstuga*. Hembygd.se SKRAPE-FINAS backstuga.

Vidarsson, R. (2021-12-27). Sibbarp-Dagsås Hembygdsförening. *Gabriels Lycka*. Hembygd.se Gabriels lycka.

Wiking-Faria, P. (1993). *Bondeliv: lantbruket i Halland 1750 - 1990*. Varberg: Museet.